

Vipa på Jæren

3 år med vipetellinger i Klepp, Time og Hå

Oppdragsrapport for Naturvernforbundet i Rogaland

Utført av : Mangfold v/Kjell Mjøltnes

Rapport 1-2014

Innhold

<i>Forord</i>	3
<i>Oppsummering</i>	5
<i>Målet med vipetellingene</i>	6
<i>Gjennomføringen av vipetellingene</i>	6
<i>Metodiske utfordringer</i>	8
<i>Generelle resultater fra vipetellingene</i>	13
<i>Vipa i Klepp</i>	16
<i>Vipa i Hå</i>	19
<i>Vipa i Time</i>	23
<i>Hva kan vipetellingene brukes til?</i>	25
<i>Hva kan gjøres?</i>	29
<i>Avslutning</i>	34
<i>Litteratur</i>	35

Alle foto i rapporten er tatt på Jæren under tellingene. Fotograf: Kjell Mjølshes

Forord

Vipa er en kjent og kjær fugl. Særlig her i fylket, og den var et naturlig valg da Rogaland fylkesfugl ble kåret i 1995. Vipas utbredelse følger landbruket, og på Jæren har vipa vært en karakterart i mange generasjoner. Vipa kalles gjerne jærens «nasjonalfugl», og er blant annet representert i Time` kommunevåpen og som navn på barnehager og kulturskole. Lokalavisene har faste spalter hver vår med overskriften «vibå e komen» når de første vipene observeres i februar/mars. Herborg Kverneland skrev om vipa i medlemsbladet til ornitologisk forening i 1995:

«Når den tidlige våren kjem til vår mjuke og grøderike kyststripe, er nok vibå det kjæraste og mest etterlengta teikn på at vinteren er over»

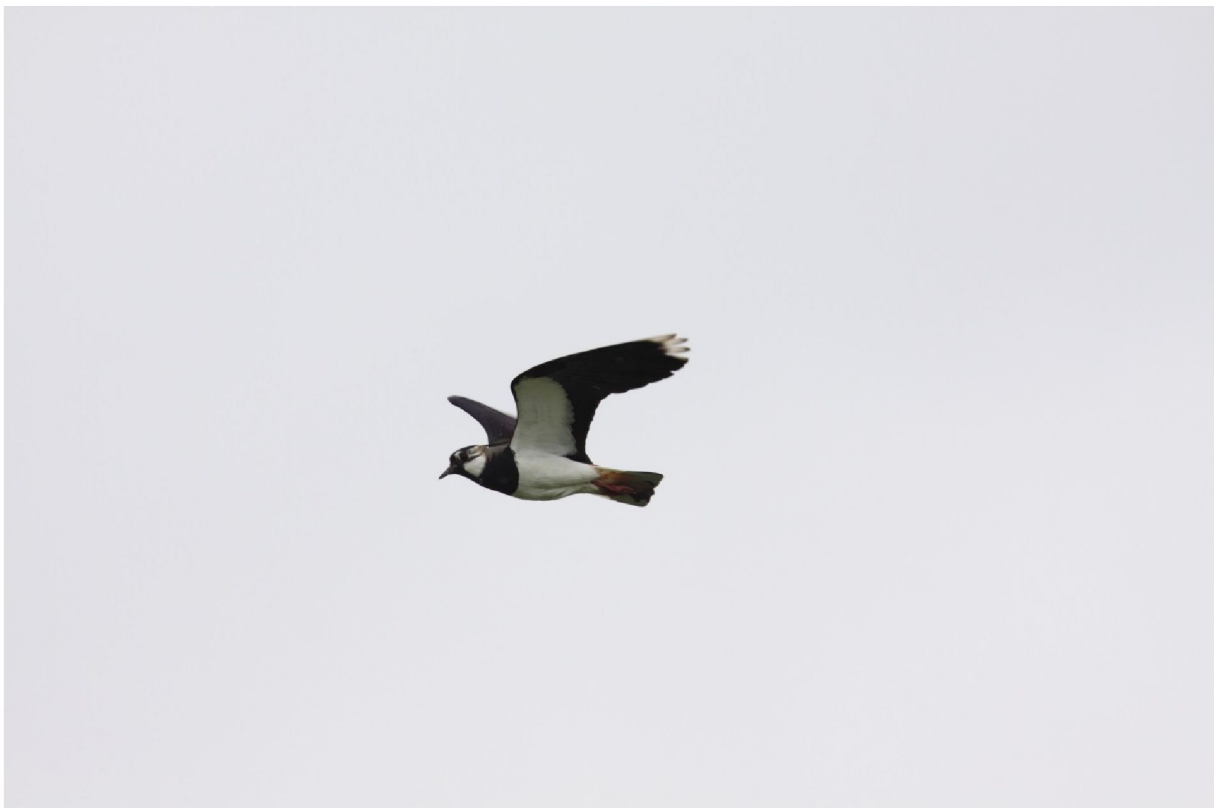
Kverneland viste at vipa har en helt spesiell status blant folk på Jæren, og at den uten tvil var holdt av. Vipemotiv er en gjenganger på all mulig kunst, og som emblem til institusjoner som Time Sparebank og Bryne bibliotek. Kverneland avsluttet sitt innlegg med:

«Ja det er gildt med vipemotiv i mange slags utgåver, men aller best er det når ho syner seg i store livskraftige flokkar mot vårblå himmel»

Dermed berørte Kverneland en økende bekymring blant bønder, fuglekikkere og folk flest på Jæren. Hvor blir det av vipene? Allerede på 1990-tallet var det tydelig at vipebestanden var i tilbakegang mange steder i landet. Også på Jæren var dette tydelig flere steder. Svein Efteland skrev i 1994 :

«her på Jæren minkar ho merkbart i dei mest intenst dyrka områda, men det manglar gode konkrete undersøkingar ennå. Best prov for tilbakegangen er ofte at bønder som før hadde haugevis av vipereir på garden, nå må sjå i auga at det er få par tilbake»

Nesten 20 år senere var situasjonen nokså lik. Fra store deler av Rogaland ble det meldt om at vipene var borte, eller i sterk tilbakegang. Konkrete tall som stadfestet tilbakegangen var med noen få hederlige unntak fremdeles mangelvare, og mange mente ulike ting om hvorfor vipa sliter. Med dette som bakteppe arrangerte Naturvernforbundet i Rogaland et seminar høsten 2010, der vipekjennere og bønder ble samlet for å prøve å få litt bedre oversikt over vipas situasjon i Rogaland og for å kunne utveksle ideer om hvorfor det var slik, og hva som kunne gjøres. Naturvernforbundets vipeprosjekt ble født, og man startet med å stille spørsmålet; hvordan står det egentlig til med vipa på Jæren? For å prøve å besvare dette spørsmålet ble det besluttet å gjennomføre en kartlegging av vipebestanden i de antatte kjerneområdene for arten i jærkommunene Klepp, Time og Hå. Denne rapporten oppsummerer resultatene fra denne kartleggingen. Takk til Fylkesmannen i Rogaland som har finansiert tellingene.

Oppsummering

Territoriehevdende og hekkende viper har gjennom en treårs-periode blitt talt og kartlagt i de tre Jærkommunene Klepp, Time og Hå etter et initiativ fra Naturvernforbundet i Rogaland. Ved hjelp av bil og tidvis også sykkel, har oppdragshaver dekket så nær som alt egnet vipeareal i de tre jordbrukskommunene for å registrere hvor mange viper som hekker og hvor de hekker. Målet var å få et konkret bestandstall for de tre jærkommunene, men også å lokalisere de beste vipeområdene. Tellingenes metodiske styrker og svakheter diskuteres i rapporten.

3908 viper ble lokalisert i de tre jærkommunene Klepp, Time og Hå. Dette tilsvarer 7,1 vipepar per kvadratkilometer jordbruksland i de samme kommunene. Flest viper ble lokalisert i Klepp, og samme kommune huset dessuten mesteparten av de store vipekoloniene. De tre jærkommunene antas å huse omtrent 2/3 av vipebestanden i fylket, kanskje enda mer. Legger man dette til grunn, får man en total vipebestand i Rogaland på 2700-3300 par. Dette er omtrent samme bestandsestimat som man kom frem til i 1979 (Carlson m.fl 1988). Betyr det at vipebestanden har vært stabil? Ingenting tyder på noe annet enn en kraftig nedgang i vipebestandene flere steder i fylket, men kanskje ikke på Jæren? Diskusjonen rundt bestandsestimatene for vipe både i Rogaland og landet for øvrig er et eksempel på hva resultatene fra Naturvernforbundets vipe telling forhåpentligvis kan brukes til fremover. Urovekkende meldinger om vipas tilbakegang fra hele landet viser at Jæren kanskje er vipas siste skanse. I såfall er det på høy tid å finne frem til effektive tiltak som kan settes inn for å ta bedre vare på vipene også på Jæren.

Målet med vipetellingene

Målet med vipetellingene på Jæren var todelt:

- 1). Finne et bestandstall for vipe i de tre jærkommunene Klepp, Time og Hå.
- 2). Nøyaktig kartlegging av alle de viktigste hekkelokaliteter for vipe på Jæren.

Konkrete bestandstall er mangelvare for de fleste fuglearter på Jæren, så også for vipe. Estimering av bestander er ofte unøyaktige, og tar ikke tilstrekkelig hensyn til lokale variasjoner. Målet med tellingene var å fysisk besøke alle mulige og tenkelige hekkeområder for vipe i de tre jærkommunene minst en gang i løpet av hekketida i årene 2011-2013 og telle alle vipene som viste hekkeadfærd, for så å tegne hekkeområdene inn på kart. Områder med konsentrasjoner av hekkende vipe ble markert som såkalte «hot spots» på kartene, og i disse områdene ble også markslag og andre interessante observasjoner notert. En eventuell innsats direkte mot berørte bønder må settes inn der konsentrasjonene av vipe er størst, og tiltak monner mest, derfor var denne defineringen av «hot spots» en viktig del av tellingene.

Gjennomføringen av vipetellingene

Tidligere forskning på vipe har avdekket at vipene til en stor grad er trofaste til sine hekkeplasser, og returnerer til samme område år etter år (Clausen 2010, Kvinnesland 2012). Da målene med tellingene ble definert og fremgangsmåten for tellingene ble diskutert forut for oppstart i april 2011 ble denne erkjennelsen det viktigste premisset for tellingene. Antagelsen om at vipene stort sett returnerer til de samme hekkeområdene år etter år lå til grunn både ved måldefinering og valg av metode. Siden vipene vender tilbake til de samme

hekkeområdene år etter år, var det greit å definere «hot spots» ut fra observasjoner fra bare en hekkesesong. Denne antagelsen lå også til grunn da det ble besluttet å spre tellingene over tre sesonger. Det virket uproblematisk å spre tellingene over flere år, men legge tallene fra hver sesong sammen til slutt, siden vipene er stedbundne. Vipetellingene i de tre jærkommunene ble derfor utført på følgende måte:

*Alle mulige og tenkelige hekkeområder for vipe i de tre jærkommunene Klepp, Time og Hå ble fysisk besøkt av undertegnede minst en gang i løpet av april måned årene 2011 til 2013. På Jæren er det aldri langt til nærmeste gårdsvei, og tellingene ble stort sett utført fra bil eller sykkel langs disse. Ved fravær av kjørbare veier, ble områdene dekket til fots. Fra utvalgte utkikkspunkt, gjerne hver 250 meter, ble alle antatt egnede hekkeområder scannet med kikkert eller teleskop, og alle observerte viper ble talt og forsøkt kjønnsbestemt. Observasjonene ble tegnet inn på medbragte detaljerte kart umiddelbart. Områder med konsentrasjoner på 8 viper eller mer, unntaksvis færre dersom biotopen var av typen restareal eller ansett som særdeles velegnet som hekkeområde for vipe eller andre kulturmarksarter, ble definert som en «hot spot», og gradert på en skala basert på områdets totale størrelse og antall viper. I disse områdene ble også markslag og andre interessante observasjoner notert.

I etterkant av tellingene ble resultatene analysert og presentert kommunevis. Mange såkalte «hot spots» er dessuten tegnet inn på digitale kart, og vil forhåpentligvis bli gjort tilgjengelig for forvaltningsapparatet og allmennheten via portalen artskart i nær fremtid.

Jæren er stort og det meste er dyrket opp, så det mangler ikke på egnede hekkeplasser for vipa.

Metodiske utfordringer

Fuglebestander varierer over tid. På fjellet er gode lemenår ofte også gode rypeår, fordi predatorer velger enkle lemenmåltid fremfor rypekyllinger. Hekkebestanden av rype etter et godt lemenår vil derfor ofte være betydelig større enn etter et dårlig lemenår. Gode lemenår forekommer sjelden, så dersom man kartlegger rypebestanden året etter at det krydde med lemen i fjellet, vil man trolig få et helt feil inntrykk. En svært streng vinter på kontinentet vil kanskje ta knekken på langt flere overvintrende vipere enn en normal vinter. Dermed vil færre vipere enn normalt returnere til hekkeplassene sine på våren. Teller man vipere denne våren vil man få et resultat noe under det som er normalt. Dette er eksempler på avvik det er umulig å kontrollere, men viktig å ta med i betraktning.

Vipetellingene på Jæren ble utført i april 2011 til 2013. Vintrene 2010/11 til 2012/13 var alle unormalt strenge vintre på kontinentet, med flere langvarige og ekstreme kuldeperioder så langt sør som på den iberiske halvøy. Vintrene var kalde også på Jæren, og våren var sein, særlig i 2013. Dette kan ha påvirket vipebestandene negativt, og konkret ble det observert flere ihjelfrosne vipere på Jæren i mars 2013. Det kan derfor virke sannsynlig at færre vipere enn normalt gikk til hekking på Jæren de årene tellingene ble foretatt, og kanskje

Strenge vintre på kontinentet og sein vår her hjemme kan ha påvirket Jærens vipebestand negativt alle de tre årene hekkebestanden ble talt.

særlig våren 2013. Tellingene av hekkende vipere over en årrekke både fra Lista (Olsen 2012) og Jæren (Byrkjedal 2012) viste en tydelig bestandsnedgang fra 2010 til 2011, og lave tall både 2012 og 2013. De kalde vintrene angis som en sannsynlig forklaring på mye av nedgangen. Også på Lista og på Karmøy ble det funnet mange døde vipere våren 2013 (Olsen, Kvinnesland 2012). Egne kontrolltellingene på 10 lokaliteter i Klepp, viser en gjennomsnittlig nedgang på godt 10% fra 2011 til 2013, men den største antatte nedgangen er her ikke fanget opp. Utvalget av lokaliteter er dessuten for lite til å si om nedgangen speiler en generell nedgang, eller er et utslag av tilfeldigheter. Kontrolltellingene på samme lokaliteter og samme områder et og samme år viste nemlig også tilsvarende svingninger, imidlertid da ikke entydig negative.

Syn og hørsel var de viktigste «redskapene» under tellingene. Varierende sikt påvirket til en viss grad mulighetene til å oppdage vipere på hold, men tellingene ble konsekvent lagt til dager uten tåke eller regn, både for å sikre god sikt, men også fordi vipene er lite aktive, og dermed vanskeligere å oppdage i gråvær enn når det er gode værforhold. Spillende vipere er hørbare på nokså langt hold, men muligheten til å oppdage vipere ved hjelp av hørsel ble naturlig nok dramatisk redusert i områder med mye bråk, typisk fra trafikk eller rennende vann, eller på dager med mer enn moderat vind. Det ble ikke talt ved vindstyrke over frisk bris for å delvis eliminere dette problemet, men igjen mest fordi vipene er mindre aktive i sterk vind enn i stille til moderate vind. April 2011, 2012 og 2013 var alle velsignet med flere

lengre høytrykksperioder, slik at på majoriteten av de totalt 53 dagene det ble talt vipere, var værforholdene svært gunstige.

En rugende vipe kan være godt skjult selv om gresset ikke har kommet langt. Mange vipere ble garantert oversett i løpet av tellingene.

Vipene hekker for en stor del på dyrket mark, og ofte på gresseng. I høyt gress kan vipene være vanskelige å oppdage, derfor ble tellingene lagt til april, da gresset normalt ikke er kommet særlig langt. I 2011 og 2012 var gresset blitt nokså langt siste uka av april, og på de siste telledagene disse sesongene ble trolig flere vipere oversett i det høye gresset, enn tilfellet var i begynnelsen av samme sesongene og gjennom hele tellingene i 2013, da gresset så vidt var begynt å spire midt i april.

At tellingene ble lagt til april var delvis begrunnet med et ønske om å telle vipene da de var på det mest aktive, i etablerings- og eggleggingsfasen, fordi de da er lettest å få øye på. Ideelt sett skulle tellingene vært utført i løpet av en periode på et par-tre dager midt i april, justert for hvor langt fremskreden våren var, og hvor langt majoriteten av vipene var kommet i hekkeprosessen. Da ville man sikret tilnærmet like forhold på alle måter. Dette var imidlertid ikke mulig å få til, og tellingene måtte spres over hele april alle de tre årene tellingene ble utført. Dette åpnet selvsagt for nokså store feilmarginer på mange måter. Noen opplagte feilkilder redegjøres kort for under, og utførte bøtende tiltak for å begrense feilmarginene er beskrevet.

*I de områdene som ble talt først i sesongen var kanskje ikke alle hekkende vipper etablert på telletidspunktet.

-Vipene virket å etablere seg først på de lavestliggende områdene langs jærkysten, disse områdene ble forsøkt talt først i sesongen for å begrense denne feilkilden. De høyestliggende områdene (Høg-Jæren) ble talt sist i april.

*I begynnelsen av april kan det fremdeles være trekkende og rastende vipper fra andre hekkebestander på Jæren, disse skal ikke telles med.

-Klare flokker ble ikke talt. Dessuten ble det stilt strengere krav til at vipene skulle fremvise «hekkeindikasjon» ved alle tellingene før 10.april (20.apri 2013), enn senere i sesongen for at de skulle telles med. Noen ikke-hekkende vipper er nok likevel kommet med i materialet.

Rene flokker på gjennomtrekk ble ikke talt, bare vipper som viste hekkeadfærd.

*Ved jordbearbeiding blir ofte reir ødelagt, og vipene forsvinner. Telling før og etter jordbearbeiding (som ofte utføres i april) kan gi høyst forskjellig resultat.

-Kontrolltelling før og etter jordbearbeiding viste at dette var en høyst reell problemstilling, men det virket som om mange vipper som fikk ødelagt reir med egg i april nokså raskt etablerte seg på nytt, enten på samme jorde, eller like i nærheten. Tellingene dekket sammenhengende geografiske områder hver telledag, dermed ble trolig mange vipper som hadde gitt opp hekking på grunn av jordbearbeiding fanget opp på nærliggende områder, slik at summen av vipper ikke ble feil.

*Oppdagelsesprosenten øker dess nærmere man kommer vipene.

-Mens veiene gikk tett langs noen jorder og vipene var enkle å oppdage, var det andre teiger som lå midt mellom to gårdsveier, av og til nesten ute av syne dersom terrenget var kupert .

Under slike forhold måtte vipene nesten på vingene for å bli oppdaget. Overalt ble de beste

utkikkspunktene etterstrebet, og av og til måtte terrenget forseres til fots for å komme nærmere potensielle vipeområder. Der teigene måtte scannes fra langt hold, ble det brukt litt mer tid enn ellers for å oppveie ulempen, men det er helt klart sannsynlig at flere vipere ble oversett på de mest utilgjengelige områdene enn ellers.

*Varierende tidsbruk var trolig en viktig feilkilde

-Plutselig letter en vipe bak en haug, og når man posisjonerer seg for å få bedre oversikt, finner man tre til i gresset. Dess lengre tid som ble brukt på en lokalitet, dess større var sjansen for å få med seg alle vipene i området. På såkalte hotspots kunne lang tid gå med på telling, notering og ikke minst kjønnsbestemming. Ofte ble rugende vipere funnet ved tredje- eller fjerde scanning av et slikt område. I områder tilsynelatende tomme for vipe, var ofte scanningen mer overfladisk, og langt kortere tid ble tilbragt i de «tomme» områdene. Ulik tidsbruk var helt klart medvirkende til at flere vipere ble oversett i områder med lite vipere enn på de såkalte «hot spottene». Men det er lite sannsynlig at dette påvirket oppdagelsen av «hot spots» i særlig grad. Det var nok trolig heller enslige hanner eller par som ble oversett, og 20 stikkprøver i de mest vipefattige områdene, har bare ført til 4 nyoppdagede vipere, mens allerede registrerte vipepar uten unntak ble gjenfunnet på disse lokalitetene.

En slik omfattende undersøkelse over et så stort geografisk område var på grensen for hva som var gjennomførbart med den tiden og de midlene som var stilt til rådighet. Naturvernforbundet i Rogaland er ikke en forskningsinstitusjon, og vil presisere at undersøkelsen er utført og analysert av amatører. Resultatene er da også naturligvis beheftet med endel usikkerhet. Alt dette må man ta i betraktning dersom man vil bruke og referere til resultatene fra vipetellingen som presenteres i de påfølgende avsnitt.

Flest vipere hekker i Klepp, mens Time kommune innehar jumboplassen

Generelle resultater fra vipetellingene

Vipene er ikke alltid monogame, og en hann kan ha opptil 3 hunner. Noen hanner tilbringer derimot hele hekkesesongen alene på sitt territorie. Å snakke om vipepar blir derfor litt upresist, selv om det er det mest vanlige. Totalt ble det talt 3908 vipere som viste hekkeadferd i de tre jærkommunene, for enkelhets skyld kan vi snakke om 1954 par. Dette gir en tetthet på 7,1 par per kvadratkilometer jordbruksland for alle de tre jærkommunene sett under ett. Areal jordbruksland er hentet fra de tre jærkommunenes offisielle nettsted, og angis som alt dyrket areal og innmarksbeite. Hvorvidt dette samsvarer helt med tilsvarende mål gitt av f.eks Shrubbs (2007) og Olsen (1994) er usikkert, og de videre sammenlikningene mellom de ulike tetthetene må ha dette viktige forbehold.

Vipene var til dels svært ujevnt fordelt utover Jæren. Klepp var den overlegent beste vipekommunen. Vipa som kommunevåpen, ansvarsart under postkortsaksjonen til Erik Solheim, sparebank og biblioteksemlen til tross, færrest vipere fantes i Time, også relativt sett i forhold til arealer dyrka mark. Men mest ujevnt fordelt var de såkalte «hotspottene».

Ingvar Byrkjeland kunne under Naturvernforbundets vipeseminar høsten 2010 blant annet fortelle at 80% av vipene hekket på 20% av arealene. Erfaringene etter vipetellingene i de tre jærkommunene er at dette tallet godt kan være 90% på 10% av arealet, i hvert fall i Klepp,

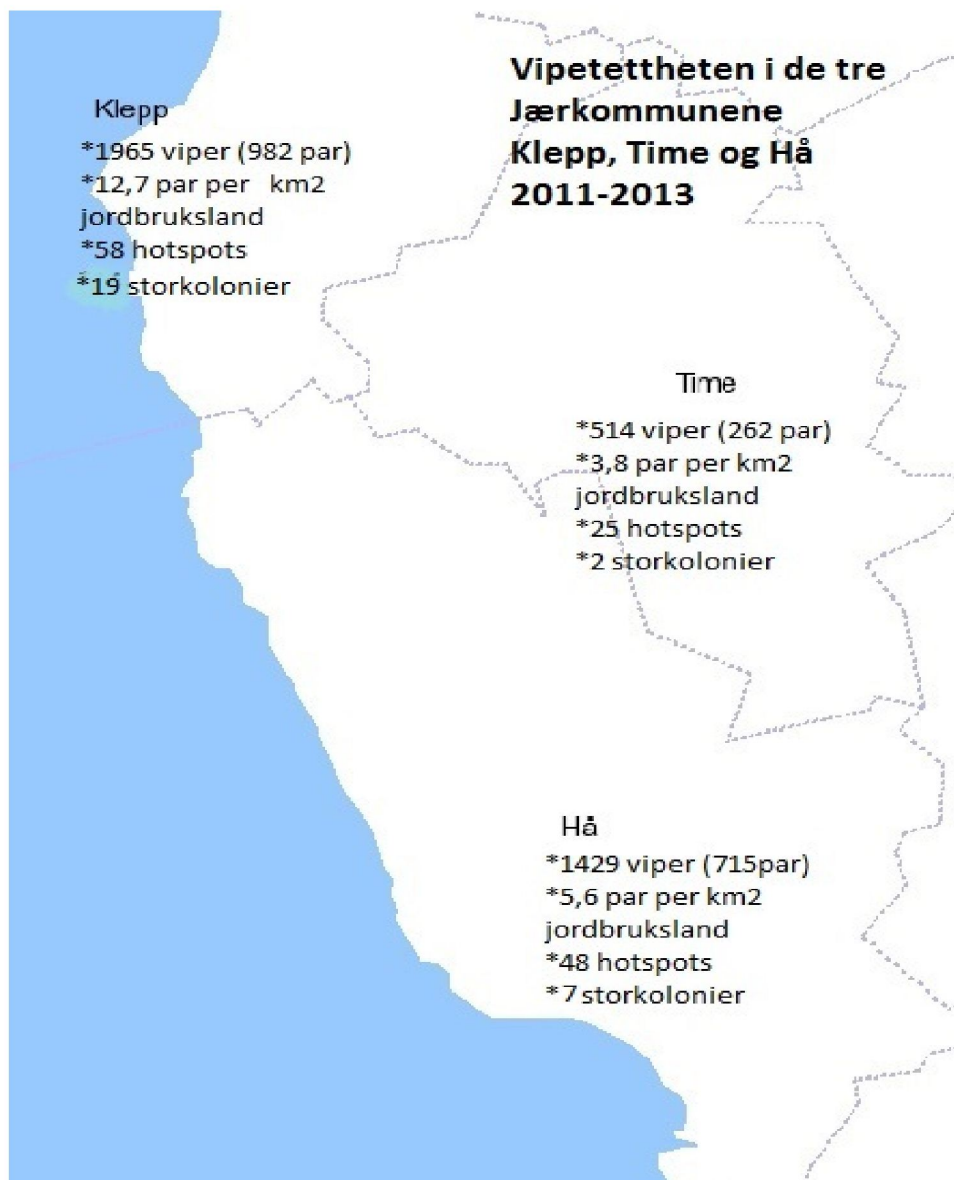
uten at dette er bekreftet ved fintellinger av areal. Like fullt, vipene hekker gjerne i større eller mindre kolonier. De best egnede arealene trekker nødvendigvis til seg flest viper, og på optimale biotoper dannes det naturlig nok kolonier, men under vipetellingene på Jæren var det også flere steder konsentrasjoner av hekkende viper på en teig, mens tilsynelatende identiske grenseteiger var vipetomme.

Så hva kjennetegnet en «hot spot»? Vipekolonier ble funnet på alle mulige markslag, gjerne i store åpne områder, men også nært både folk og skog. Fellesnevneren for så å si alle de såkalte «hotspottene» var vann i en eller annen form. Områder med høy grunnvannsstand virket å være best, men et fuktige søkk i terrenget, nærhet til elvebredder eller strandkant, overflatevann eller myr var ofte nok til at vipene fant egnede hekkeplasser. Vipene tiltrekkes nok ikke av vann i seg selv, men næringstilgangen er normalt bedre i fuktig jord enn på tørr mark. Meitemark og andre insekter er lettere tilgjengelig der grunnvannstanden er høy. Langs kysten fantes det stort sett alltid vipe dersom et eller flere av disse kriteriene var oppfylt, i de indre og høyereliggende delene av Jæren var situasjonen mer sammensatt. Her stod mange tilsynelatende perfekte vipebiotoper tomme. Flere store kolonier fantes på store sammenhengende gressenger som ikke fremstod som spesielt fuktige. Felles for mange av disse er at de ofte huser store mengder beitende måker, spover og stær. Dette indikerer at næringstilgangen er svært god på disse områdene. Så oppsummert kan vi trolig konkludere med at der det er vann er det god næringstilgang, og der næringstilgangen er god finnes vipene.

Næringstilgangen er best i fuktige områder, og lokaliteter der det var overflatevann eller fuktig jordsmonn på flat-Jæren huset nesten alltid vipe. På Høg-Jæren stod derimot ofte også slike biotoper tomme.

Vipa i Klepp

102,64 km², hvorav 77 km² er jordbruksareal

1965 viper, 12,7 vipepar per kvadratkilometer jordbruksareal

58 «hot spots» med totalt 914 viper, 19 storkolonier (mer enn 20 viper).

Vipetellingene avdekket store forskjeller i vipetetthet i de tre jærkommunene. Over halvparten av vipene som ble talt opp, ble lokalisert innenfor kommunegrensene i Klepp. I snitt var det 12,7 vipepar per kvadratkilometer med jordbruksområder i Klepp. Det samme tallet for Hå var 5,6 par per kvadratkilometer, mens det i Time var 3,8 vipepar per kvadratkilometer jordbruksland. Jordbruksland inkluderer også innmarksbeite.

58 av totalt 131 definerte «hotspots» for vipe var i Klepp, og på disse avgrensa områdene hekket 943 (471 par) av vipene i Klepp. Både totalantallet vipere på såkalte «hotspots» og andelen av den totale bestanden på slike områder var klart størst i Klepp. Klepp hadde dessuten majoriteten av de største vipekonsentrasjonene, innenfor kommunegrensene var det 14 kolonier med mer enn 20 vipere. I Time var det bare en slik koloni, og Hå hadde 6. Alle «hotspottene» i Klepp er markert med bokstaven h på kartet over. De største koloniene er markert med H.

Langs breddene av Orrevatnet, her fra Revevika, hekket vipene ofte tett. Næringstilgangen er god, og strandkanten tilbyr gode oppvekstmiljø for vipeungene.

Merk at kartet bare viser de utvalgte «hotspottene». Flere steder i Klepp, for eksempel på Sele, mellom Erga og Salte, samt langs breddene av Orrevatnet, hekket vipene mange steder nokså tett, men ikke alltid i kolonier. Kartet sier derfor ikke alt om den generelle tettheten.

Store kolonier fantes langs Figgjoelva, på flere av sjøgardene, langs breddene av Orrevatnet og Horpestadvatnet samt i området Erga-Salteskogen. De aller største var på Skas, Boresletta, Friestad ved Orrevatnet, rundt Pollestad og på markene på Reve. Flere av disse ble fulgt opp gjennom alle tre sesongene, og det viste seg at vipene var stedbundne til de samme områdene, men ikke nødvendigvis til samme teig. På de «høyereliggende» delene av Klepp, for eksempel på Engelsvoll og Tinghaug var det relativt langt mellom vipeparene. Men generelt var det oftere vipe å se på antatt suboptimale biotoper i Klepp enn i de andre to Jærkommunene. En tett koloni like ved riksvei 44 nedenfor Tinghaug i Klepp var et godt eksempel på det.

Mesteparten av de ytre delene av Klepp ble kartlagt i 2011, mens de indre delene ble kartlagt i 2012. Enkelte områder helt nor i kommunen ble kartlagt litt for seint i sesongen, og områdene mellom Klepp Stasjon og Orstad kan med fordel ettelles ved en senere anledning

Vipa i Hå

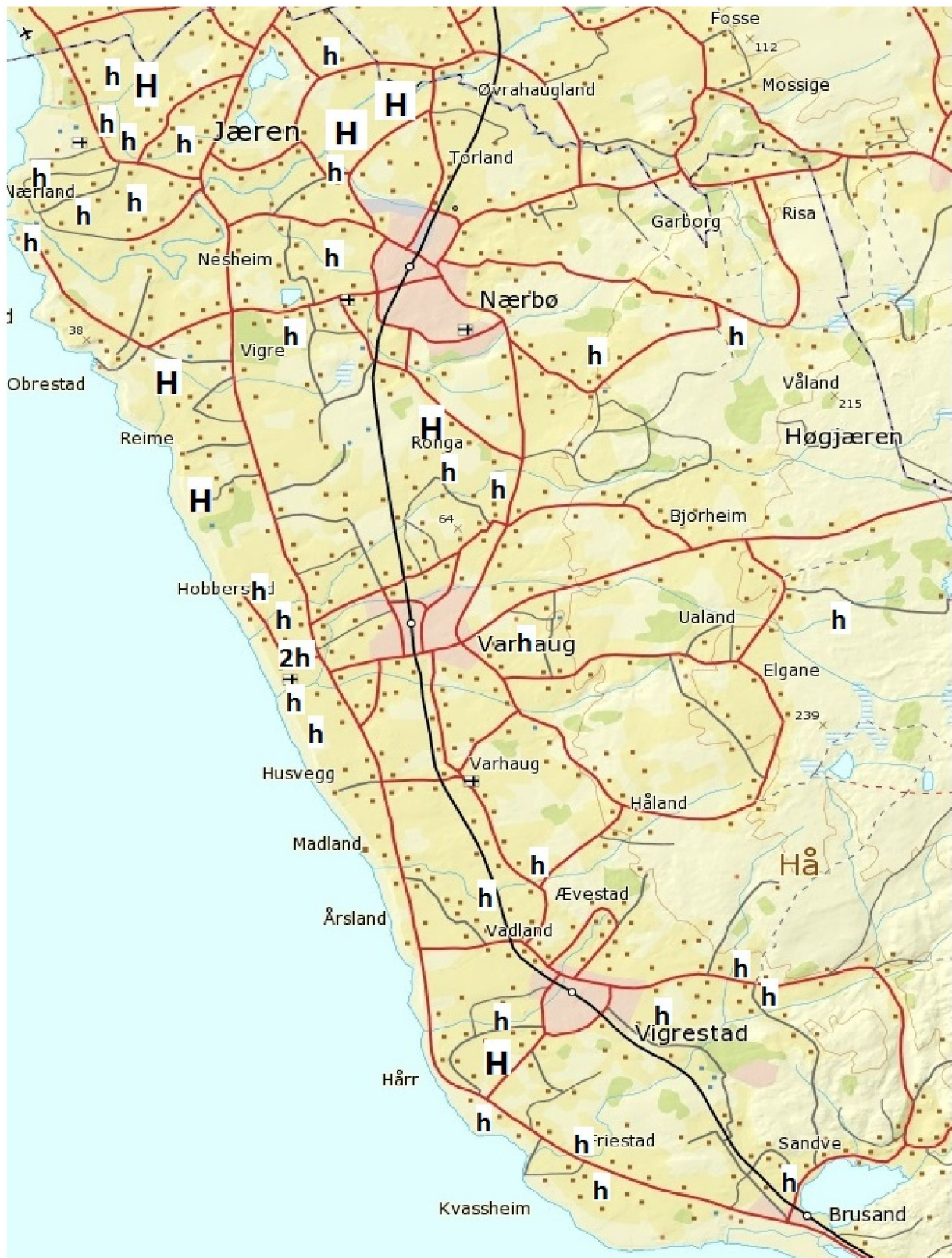
255km², hvorav 127km² er jordbruksareal

1429 viper, 5,6 vipepar per kvadratkilometer dyrka mark

48 «hotspots» med totalt 510 viper, 7 storkolonier med mer enn 20 viper

Hå er den største av jærkommunene, og huser godt 40% av det samlede jordbruksarealet i de tre kommunene. Mange viper trives i Hå, og antall «hotspots» er nesten like høyt som i Klepp. Likevel er det lenger mellom vipeparene i Hå enn i Klepp. I snitt finner vi 5,6 vipepar per kvadratkilometer med jordbruksland i Hå.

Antall viper i koloniene i Hå var jevnt over lavere enn i Klepp, likevel fant vi den største vipekolonien på Jæren i Hå kommune. På Kaffiholen/Torland var det i 2013 en koloni på nærmere 100 viper på et begrenset område langs Håelva. Tettheten sies å ha vært enda høyere tidligere. Området har alle kvalitetene vipelitteraturen sier vipene vil ha, høy grunnvannstand, en del overflatevann og gode næringsforhold. På liknende områder andre steder i Hå, særlig langs jernbanelinja mellom Nærbø og Vigrestad ble flere vipekonsentrasjoner lokalisert. Ellers fantes de fleste vipekonsentrasjonene i Hå på Sjøgardene fra Refsnes til Kvalbein. Mesteparten av Hå ble talt i 2013, og gitt at bestanden i 2013 var noe redusert i forhold til tidligere år på grunn streng vinter og svært sein vår, så er det mulig at dette har bidratt til at vipene er noe underrepresentert i forhold til i Klepp.

Omtrentlig lokaliseringen av såkalte «vipehotspots» i Hå kommune fra Naturvernforbundets tellinger i 2011-2013. Stor H markerer kolonier med mer enn 20 hekkende vipere, liten h ansamlinger med minst 8 hekkende vipere på et begrenset område.

Den største vipekolonien på Jæren finnes ved Håelva på Kaffiholen/Torland. Over 100 vipper ble registrert her, og på flere teiger ruget hunnfluglene tett.

Som kartet over viser, så var det mange steder langt mellom de gode vipelokalitetene i Hå, særlig øst for jernbanelinja stod store områder tomme. Fordelinga av vipper i kommunen var likevel jevnere enn kartplottene over kan gi uttrykk for, særlig i områdene vest for jernbanen. Typisk i Hå var ett eller to par på Teigene, og ikke større konsentrasjoner.

De indre delene av Hå ble ikke tilfredsstillende dekket under tellingene. Området Kartavoll til Fuglestad ble ikke talt. Det samme gjelder områdene mellom Karlsbu og Elgane. I disse områdene på Høg-Jæren finnes det flere potensielt bra vipeområder. Men generelt synes vipebestanden på Høg-Jæren å være kraftig uttynnet.

Deler av Hå ble ikke dekket under tellingene. Området er angitt med rød sirkel på kartet over det sørlige Hå

Kaffiholen like vest for Nærbø i Hå kommune, her hekket vipene tett og potensielle predatorer møtte tøff motstand da vipene mobiliserte. Sivhauken i midten på bildet under har ingen lett oppgave når han prøver å snike til seg et vipemåltid.

I et stort utmarksbeite/restareal mellom Mossige og Steinslandsmyrene med innslag av nydyrka mark og grøfta myr fantes en stor vipekoloni. Mange av reirene lå i tuemyr.

Vipa i Time

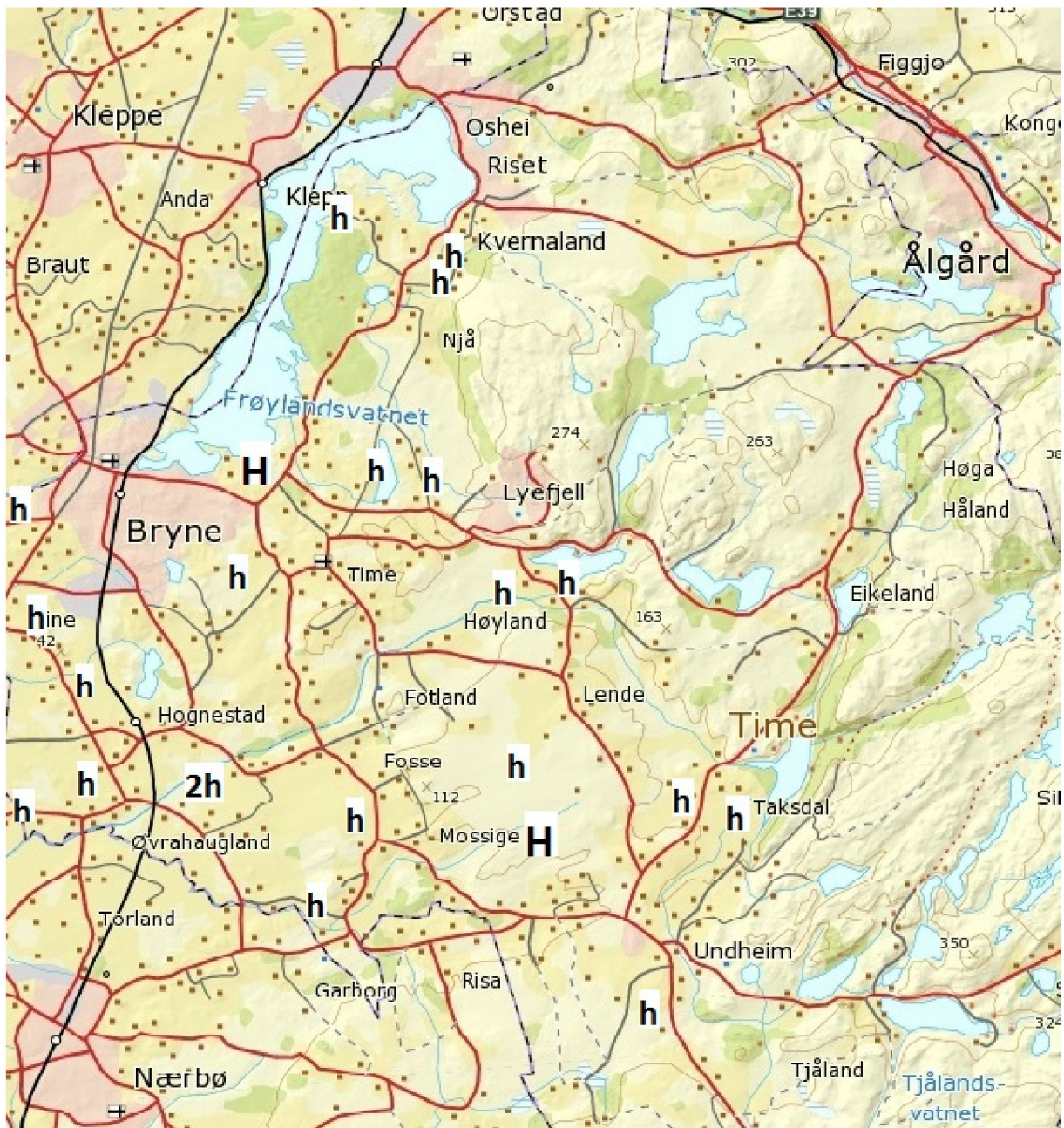
182 km², hvorav 68km² er jordbruksareal

514 viper, 3,8 vipepar per kvadratkilometer jordbruksland

202 viper på totalt 25 «hotspots», 2 kolonier med mer enn 20 viper

Vipekommune til tross, færrest viper ble talt i Time, både totalt og relativt sett i forhold til kvadratkilometer jordbruksland. Men det hører med til historien at Time kanskje har flest avsidesliggende områder som kan huse vipe, en del av disse områdene ble noe inadekvat dekket. Dessuten ble flere av de antatt beste vipeområdene i Time talt opp i 2013, trolig det dårligste vipeåret av de tre årene som tellingene strakk seg over.

Den mest spennende vipekolonien i Time befant seg på Mossigemyrane. På et temmelig øde og utilgjengelig område der myr og beitemark fremdeles dreneres og dyrkes opp, fantes det en nokså stor koloni. Mange hunner lå på reir i tuemyr, mens hannene beitet på nydyrka mark like ved. En del av området var nylig grøftet. Denne mosaikken av biotoper bød på trygge reirplasser, god næringstilgang og antatt trygge oppvekstområder for vipa på en og samme plass. Etter hvert som hele området blir dyrka opp, og området blir mer monotont vil det sannsynligvis også bli mindre attraktivt for vipa.

Lokaliseringen av «vipehotspotter» i Time kommune. Kun to storkolonier med mer enn 20 vipere ble funnet innenfor kommunegrensene. Disse er markert med en stor H.

Det var i dette området interessant å notere at i de store tilgrensende områdene bestående av tuemyr og hei var det knapt ei vipe å se. Vipene trenger begge deler. Området mellom Undheim og Salvatnet var ellers blant de beste i hele Time, men også på Kvernaland og enkelte steder langs Frøylandsvatnet fantes det mindre konsentrasjoner av vipe.

Mange steder hekket vipene nær bebyggelse, men de største koloniene fantes nokså langt fra folk.

Hva kan vipetellingene brukes til?

Totalt 131 såkalte «vipe hotspots» ble lokalisert i de tre jærkommunene Klepp, Time og Hå. Disse huset til sammen 1655 vipere (827 par). Mange av disse ligger i samme område, for eksempel langs den ytterste Jærkysten. Lokaliseringene av disse kjerneområdene for vipe på Jæren forteller oss hvor en eventuell innsats for å ta vare på vipene og deres leveområder bør kanaliseres for å oppnå best mulig resultat. Ved å studere disse samme områdene kan vi også forstå mer om hva som kjennetegner en prima vipelokalitet. Kartfestet data om hekkeområder er forvaltningsmessig uansett verdifulle, og forhåpentligvis kan resultatene fra vipetellingene fremover brukes til beste for vipa. Antagelsen om at vipene stort sett returnerer til de samme hekkeområdene år etter år, var et viktig premiss for tellingene. Nøyaktig kartfesting av de gode vipelokalitetene var et viktig delmål med tellingene. Erfaringene etter tre år i vipemarkene har vist at denne nøyaktige kartleggingen ikke kan brukes ukritisk. Vipene returnerer oftest til de samme områdene, men ikke nødvendigvis til samme teig. En god vipeteig et år, står gjerne tom året etter. Men kolonien finnes i samme område, gjerne på en av naboteigene.

Det totale bestandstallet på 3908 vipere, eller 1954 par om man vil, er naturlig nok beheftet med en viss usikkerhet. Sannsynligheten for at tallet er for lavt er langt større enn at det er for høyt, men det må uansett ikke brukes ukritisk. Vipas kjerneområder i Rogaland er utvilsomt på Jæren, og det er svært sannsynlig at majoriteten av vipene i fylket vårt holder til

i de tre kommuner som er dekket av prosjektets telling. Men bestanden i de andre jærkommunene er ikke talt, det finnes utvilsomt en del vipe blant annet i Sola og i Sandnes. På Karmøy hekker det fremdeles rundt 200 par med vipe (Kvinneland 2012). Fra sørfylket er meldingene at vipa stort sett har forsvunnet, og det anslås en totalbestand på mindre enn 50 par for kommunene Bjerkreim, Egersund, Sokndal og Lund (John Grønning pers.medd). Situasjonen i Ryfylke er usikker, men det er klart at nedgangen har vært katastrofal mange steder. Øyvind Nyvold Larsen rapporterer fra Saudas, og kanskje indre Ryfylkes siste vipelokalitet på Artsobservasjoner i mars 2014.

Uten videre undersøkelser er det vanskelig å sette noe bestandstall for hele fylket som er særlig mer enn ren gjetting. Dersom man legger tettheten på Jæren til grunn (7,1 par per kvadratkilometer jordbruksland), så kommer man frem til ca 7000 par for hele Rogaland (det er 1000km² jordbruksland i hele fylket). Dette er utvilsomt et altfor høyt tall.

Tilbakemeldingene fra store deler av fylket går nemlig ut på at vipene stort sett har forsvunnet. Da gjenstår kvalifisert gjetning. Tallene fra tellingene kombinert med spredte observasjoner og muntlige tilbakemeldinger fra hele fylket, gir oss en total hekkebestand i Rogaland per 2013 som er i størrelsesorden 2700-3300 territorier/par. Byrkjeland m.fl. (2012) har talt vipebestanden langs en fast rute på deler av Jæren i 15 år. Ut fra resultatene fra disse tellingene har de estimert Jærestanden til et sted mellom 2100 og 3500 territorier. Dersom de skulle estimert bestanden ut fra tellingene i 2011, så ville estimatet blitt ca 2100 territorier. Naturvernforbundets tellinger viser at det laveste estimatet er for lavt, men resultatene samsvarer ellers bra.

Poenget med naturvernforbundets vipetellinger var at vi skulle få konkrete tall på bordet, og ikke måtte basere forvaltningen av en så kjær fugleart som vipe på gjetninger og synsing. I denne sammenheng er det likevel nødvendig å synse litt om ulike bestandstall. Vårt bestandsestimat på 2700-3300 par vipe for hele Rogaland er nemlig høyere enn hva man opererer med i Fugleatlas for Rogaland fra 1986. Der oppgis en vipebestand på 2500-3000 par i Rogaland. Samtidig beskriver Byrkjedal m.fl (2012) en nedgang i vipebestandene i utvalgte områder innenfor kjerneområdene på Jæren på 44% de siste 15 år, mens John Grønning forteller om en kollaps i vipebestandene i Bjerkreim de siste 20 år, fra flere hundre par rundt 1990 til to par i 2013. Totaltellingene av hekkende vipe i Vest-Agder i årene 1994 og 2012 viser en nedgang fra 899 par i 1994 til 151 par i 2012, en nedgang på hele 83%. Tilsvarende historier hører vi om fra alt for mange deler av fylket. Bestandene er desimert, og mange steder sågar forsvunnet helt. Under vipetellingene i de tre jærkommunene ble mange grunneiere kontaktet for å få tillatelse til å bruke gårdsveiene. Uten unntak kunne de fortelle om en dramatisk bestandsreduksjon i sine nærområder. En gjennomgang av gamle hekkfugltellinger fra flere av naturreservatene på Jæren sammenliknet med de siste tre års tellinger fra de samme områdene, viser en klar nedgang de fleste steder.

Så hva er egentlig situasjonen for vipa? Bestandstallene fra 1979 er et estimat, og det er nærliggende å tenke seg at estimatet fra den gang var altfor lavt. Vi må jo tro på alle

tilbakemeldingene om at vipene forsvinner, selv om bestanden i de tre jærkommunene fremdeles er ganske stor. Kan det tenkes at bestanden på Jæren har økt samtidig som vipene har gått tilbake andre steder? Kåre Olsen oppgav i 1984 en tetthet på 3,6 par vipene per kvadratkilometer i de beste områdene på Jæren. Dette er bare halvparten av dagens tetthet på all jordbruksland i de tre jærkommunene, men det må tas forbehold om at definisjonen av «jordbruksland» kan være ulik i de to målingene. Vi minner om Eftelands ord fra 1994:

«her på Jæren minkar ho merkbart i dei mest intenst dyrka områda, men det manglar gode konkrete undersøkingar ennå. Best prov for tilbakegangen er ofte at bønder som før hadde haugevis av vipereir på garden, nå må sjå i auga at det er få par tilbake»

Tilbakemeldingene fra bønder rundt om på Jæren er entydige på at det er færre viper enn før, og tellingene til Byrkjedal & co dokumenterer en tilbakegang på 44 % i deler av kjerneområdene på Jæren de siste 15 år. Alle tall og erfaringer motstrider at vipebestanden har økt på Jæren. Kanskje tetthetsmålingen fra 1984 i beste fall var unøyaktig? Eller kanskje bestandstoppen kom senere, for så å ha dalt igjen? John Grønning husker store kolonier i Bjerkreim rundt 1990. Bjarne Oddane husker det samme fra Undheimstraktene omtrent samtidig. Økte vipebestanden kraftig på åttitallet, for så å gå motsatt vei mot millenniumsskiftet? Eller kom toppen enda senere? På Lista var det en liten topp i vipebestandene midt på nittitallet, det samme ble dokumentert av Byrkjedal m.fl. på Jæren (2012). Men på Karmøy der prosjektet «Vern Vipa» nå er inne i sitt femte år refereres det til det store bestandstapet utover på 1980-tallet. Vipe ble da også valgt til årets fugl i 1994 nettopp fordi man var bekymret for utviklingen i bestandene.

Det er vanskelig å konkludere med noe som helst, men sikkert er det at det blir helt feil å sammenlikne bestandsestimatene for vipe i Rogaland fra 1979 med dagens, og si at bestanden har vært stabil. Bøndene rundt omkring vet i hvert fall at det er feil. Når, og hvor stor bestanden var da den var på topp er også umulig å fastslå på grunn av mangel på konkrete tall, og demonstrerer tydelig behovet for gode tellinger over mange år for å kunne dokumentere svingninger i bestander og endringer over tid.

I Norsk Fugleatlas fra 1994 opererer man med en norsk vipebestand på ca 60000 par. I forhold til areal plasserer det Norge helt i toppen hva gjelder vipetettheter på jordbruksland. For Norge som helhet oppgir Shrubbs (2007) mellom 3,5 og 7 par vipe per kvadratkilometer jordbruksland, bare Nederland har høyere tetthet. Med andre ord opererer man med en tetthet for hele Norges oppdyrka areal som er nokså lik den som ble målt på Jæren under våre tellinger. Da er det vanskelig å kalle Jæren for et kjerneområde for vipa i Norge, og kanskje vipas siste skanse. Norsk Rødliste for arter 2010 forholder seg til omtrent samme høye norske vipebestand, men man opererer med en antatt nedgang på 15-30%, hvilket plasserer vipa i kategorien «Nær Truet». I Vest-Agder ble det foretatt totaltelling av vipe i 1994, og igjen i 2012. 889 par i 1994 var redusert til 151 par i 2012, en nedgang på hele 83% (Olsen 2012). Situasjonen i Vest-Agder er trolig ikke unik, og forhåpentligvis vil vi få flere konkrete tall på bordet etterhvert, slik at vipas sanne situasjon i Norge kan bli bedre belyst.

Er Jæren virkelig et kjerneområde for vipa i Norge?

Hva kan gjøres?

Tellingene og diskusjonen rundt resultatene avslører en stor svakhet ved norsk naturforvaltning. Kunnskapen om artene, deres leveområder og utbredelse er for dårlig. Programmer som måler bestanders utvikling over tid er akutt mangelvare. Dette gjelder i høy grad også for en så kjent og kjær fugleart som vipa. Forvaltning av arter og naturområder skal være kunnskapsbasert. Her har mange en stor jobb å gjøre.

Farer truer fra mange kanter, hva kan gjøres for å bedre vipenes kår på Jæren?

Under begrepet forvaltning av arter kommer gjerne tiltak. Beslutninger om tiltak fattet på feil grunnlag basert på manglende eller feil kunnskap kan bære galt av sted. For vipe som de fleste andre arter bør vi etterstrebe mye mer basis kunnskap. Vipetellingene til naturvernforbundet er et eksempel til etterfølgelse i så måte, selv om mye sikkert kunne vært gjort annerledes og bedre.

Heldigvis er vipa en utstudert art i mange av våre naboland, og man bør vite nok til å kunne si noe om hvor skoen trykker. Hensikten med naturvernforbundets vipetellinger var ikke å finne opp kruttet på nytt, å komme frem til løsninger på alle vipas problemer. Til det er situasjonen altfor kompleks. Årsakene til at vipene finnes der de er, og til at de forsvinner andre steder er mange og sammensatte. Men den som leter i litteraturen vil nok finne mange svar, for det er skrevet mye om vipas situasjon. Å oppsummere denne kunnskapen ligger utenfor denne rapportens rammer, men det klart at den ultimate og lettfattelige guiden til hvordan man best kan ta vare på vipa snart må skrives. Rapporten Vipe – status for

hekkebestanden i Vest-Agder pr 2012 diskuterer årsaker til vipenes nedgang i Vest-Agder. Jaktpress i overvintringsområdene, endringer i jordbruket og stort predatorpress nevnes som mulige årsaker til vipenes dramatiske tilbakegang i nabofylket vårt. Vern vipa! på Karmøy fokuserer på de samme årsakene. På Karmøy har man dessuten funnet ut at det er ungene, ikke reir og egg som er mest utsatt. Rev, mår og mink tar trolig mange vipeunger, for ikke å snakke om huskattene. Begge rapportene viser dessuten til eksempler der bønder har hjulpet vipene så godt de kan, med godt resultat.

Mange bønder på Jæren sier også at de passer på vipene, og fremgangsmåten for hvordan man enkelt kan beskytte et reir under jordbearbeiding på våren er kjent. Sett en bøtte over reiret når det gjødsles, flytt reiret fysisk eller kjør utenom det. Disse tiltakene betinger selvsagt at man vet hvor reiret er, og at man markerer reirplassen med en pinne eller lignende, slik at man finner det igjen neste gang man kjører møkk eller horver. Likevel, forsvinnende få vipereir på Jæren var markert med en pinne eller flagg. Basert på mengden markerte vipereir som ble sett under tre år med vipetellinger på Jæren, våger jeg å påstå at viljen til å faktisk gjøre en innsats for vipene ikke var særlig stor på Jæren.

Mange reir blir ødelagt under arbeidet på markene om våren. Relativt enkle grep kan bøte på skaden, og erfaring viser at det virkelig nytter.

Noen bønder som jeg konfronterte, parerte med å si at dersom de markerer reiret så ville kråka eller reven finne det. Dette må være basert på en vandrehistorie, og er i beste fall en dårlig unnskyldning. Her må det gjøres en informasjonsjobb. Altfor mange reir blir hver vår ødelagt under jordbearbeidinga. Vipene legger gjerne på ny, men da er ofte kullet så forsinka at ungene fremdeles er små og utsatt for slåmaskinen under førsteslåttan. Å berge det første

kullet har trolig mest for seg, og målrettet innsats for å ta vare på reiret nytter. Eller gjør det det?

Njå i Time april 2013. Dette synet var dessverre langt fra vanlig på Jæren.

Mange hevder at kråka, måka eller reven tar ungene uansett, så jobben med å ta vare på reiret er fånyttet. Mange predatorer har utvilsomt blir mer tallrike også på Jæren den senere tid, og deres innhugg på vipebestanden er ikke ubetydelig. Men nettopp derfor er det viktig å sørge for at så mange vipeunger som mulig kommer på beina. En videre diskusjon rundt temaet predatorkontroll er nødvendig, men denne rapporten er ikke rette fora. Det bør dog nevnes at når man snakker om at alle dyr og fugler har sin naturlige plass i naturen, så snakker man om en natur i balanse. Naturen på Jæren er ikke i balanse.

Vipemor passer på, men hun kan godt få litt hjelp av og til.

Slettebø, Egersund juli 2013. Skiltet burde stått mange steder på Jæren.

Dagens slått med store maskiner er langt mer effektiv enn den tradisjonelle forhaustinga. Det går fort, og for en vipeunge som befinner seg i enga som slås er det et stressmoment uansett hvor stor ungen er. Slått fra midten og ut er gjentatte ganger foreslått for den som vil prøve å ta bedre vare på fuglene i enga. Da har fugleungene større sjans til å rømme unna, og de risikerer ikke i samme grad å bli stående ubeskyttet midt ut på ei nyslått eng. Mange fugleunger blir tatt av predatorer i timene like etter slått, rett og slett fordi de mangler skjul, og er lettere å finne. «Still knivene høyt, slå fra midten, ta pauser, og sett igjen en liten meter randsone mot naboenga når du er ferdig» er rådet man kan gi til bønder som virkelig vil gjøre en innsats for å ta vare på vipa og de andre kulturmarksartene.

Avslutning

Naturvernforbundets vipetellinger belyste vipas situasjon på Jæren, det er Klepp og ikke Time som er «vipekommunen». Men artens situasjon i Rogaland som helhet er mer uklar og innbyr til videre undersøkelser. Situasjonen for landet er også uklar. Fra mange hold ytres det nå at bestanden kanskje er under 10000 par. Dette er ganske langt fra det «offisielle» bestandsestimatet på rundt 40000 par, og tegner et dystert bilde av vipas situasjon i Norge. Noe som bør være hevet over enhver tvil er at bestandstettheten på dyrka mark i Norge sett under ett, ikke kan være nesten like høy som på Jæren. Jæren har lenge vært et kjerneområde for vipe, og er det trolig i enda større grad i dag. Men vipa sliter også her, og det er trolig på høy tid å gjeninnføre mer vipevennlig drift på gardsbrukene på Jæren, samtidig som bønder, forvaltning og interesseorganisasjonene forener krefter og enes om å finne frem til en god strategi for hvordan man kan bedre vipas kår på Jæren, og ellers i landet. Krangling om hvem som har skylda for vipas tilbakegang kan i beste fall frembringe ny kunnskap, men det som virkelig trengs er et bredt samarbeid og en samlet innsats for å finne ut hvor skoen virkelig trykker, og hva som kan gjøres. Det er jo tross alt vipa vi snakker om.

Litteratur

- Bakken, V. m.fl. 2003: Norsk Ringmerkingsatlas. Vol. 1. Stavanger Museum, Stavanger.
- Bolton, M. m.fl.: The Impact of predator control on lapwing *Vanellus vanellus* breeding success on wet grassland nature reserves. *Journal of Applied Ecology* (2007) 44: s.534–544
- Byrkjedal, I. m.fl.: Population trends of Northern Lapwing, Eurasian Curlew and Eurasian Oystercatcher over 15 years in a southwest Norwegian farmland. *Ornis Norvegica* (2012), 35: s.16-22
- Byrkjedal, I. m.fl. 2012: *Hvor mange vipper hekker det på Jæren? Falco 2-2012 s 87-94*
- Carlsson, O. m.fl. 1988. *Fugleatlas for Rogaland. Falco suppl. 2. 405 s.*
- Clausen, P. & Kahlert, J. (red.) 2010: *Ynglefugle i Tønedermarsken og Margrethe Kog 1975-2009. En analyse af udviklingen i fuglenes antal og fordeling med anbefalinger til forvaltningstiltag. Danmarks miljøundersøgelser, Aarhus Universitet.*
- Gjershaug, J.O., Thingstad, P.G., Eldøy, S. & Byrkjeland, S (red.). 1994. *Norsk hekkefuglatlas. Norsk ornitologisk forening, Klæbu.*
- Kvinneland, A.: *Prosjekt Vern Vipa. Rapport 1-2012 (72 s.). BioDiv2010.*
- Nielsen, R.D.: Impacts of predation on the hatching success of Northern Lapwings *Vanellus vanellus* in relation to Red Fox *Vulpes vulpes* density. Årskort nummer 20021246 Univeristy of Aarhus.
- Olsen, K.S.: *Vipas status i Vest-Agder pr. 1994. Piplerka (1995) 25: s.5-15*
- Olsen, K.S. 2012: *Vipe – status for hekkebestanden i Vest-Agder pr. 2012.*
- Shrubb, M. 2007: *The Lapwing. T & A D Poyser. London.*
- Seymour, A.S. m.fl.: Factors influencing the nesting success of Lapwings *Vanellus vanellus* and behaviour of Red Fox *Vulpes vulpes* in Lapwing nesting sites. *Bird Study* (2003) 50: s.39-46
- Sheldon, R. m.fl.: Conservation management of Lapwing *Vanellus vanellus* on lowland arable farmland in the UK. *Ibis* (2004), 146 (Suppl. 2): s.41-49
- Teunissen, W. m.fl.: Identifying predators of eggs and chicks of Lapwing *Vanellus vanellus* and Black-tailed Godwit *Limosa limosa* in the Netherlands and the importance of predation on wader reproductive output. *Ibis* (2008), 150 (Suppl. 1): s.74-85